

1. Europeana als *pars pro toto* voor het digitaliseringsbeleid vanuit Europa

De geschiedenis van Europeana begint in 2005 als enkele Europese staatshoofden de Europese Commissie verzoeken om via de creatie van een virtuele Europese bibliotheek het Europese cultureel erfgoed voor iedereen toegankelijk te maken.

In 2007 wordt de Europeana Foundation opgericht, het volgend jaar verschijnt www.europeana.eu en de Europese Digitale Bibliotheek wordt hernoemd tot Europeana. In 2011 vaardigt de Europese Commissie een aanbeveling uit “betreffende de digitalisering en online-toegankelijkheid van cultureel materiaal en digitale bewaring”.

De Europese lidstaten worden eveneens bij dit initiatief betrokken. In 2007 wordt de Member States Expert Group on Digitisation and Digital Preservation (MSEG) opgericht met als leden vertegenwoordigers van de ministeries en/of culturele instellingen van de EU-lidstaten.

De MSEG heeft een dubbele doelstelling. Naast het monitoren van de vermelde aanbeveling, beoogt het gremium informatie-uitwisseling en het delen van goede praktijken inzake strategie en beleid van de lidstaten op het vlak van digitalisering en online toegankelijkheid van cultureel materiaal en digitale bewaring.

In de schoot van de algemene MSEG bestaat er ook een MSEG Working Group on Digitisation Statistics die zich specifiek bezig houdt met de Enumerate survey. Enumerate¹ – een Europees project dat verder bouwt op het eerdere NUMERIC- heeft de bedoeling om een benchmarking standaard te ontwikkelen die nadien door bijvoorbeeld EuroStat, UNESCO Institute of Statistics, de nationale statistiekbureaus van lidstaten en sectorale monitorsystemen kan overgenomen worden om de vooruitgang van de digitalisering van cultureel erfgoed duurzaam te meten.

Een Europees netwerk zo als Europeana heeft evenwel niet zelf de hefboomen in handen om dit af te dwingen, en kan enkel proberen om de Europese Commissie en andere beleidsmakers te overtuigen. Vanuit Enumerate, waar FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed als projectpartner aan deelneemt, worden in elk geval de nodige inspanningen gedaan om al deze actoren goed te informeren, ondanks de zeer beperkte slagkracht en middelen van dit project en de rapporteringsmoeheid van sectoriële actoren. Het Vlaamse cijferboek cultureel erfgoed neemt een beperkt aantal basisindicatoren uit NUMERIC/Enumerate over, zodat de Vlaamse cijfers vergeleken kunnen worden met de Europese cijfers. Er is echter nog een lange weg te gaan om tot goede en relevante meetinstrumenten te komen.

De MSEG komt halfjaarlijks samen en rapporteert om de twee jaar over de voortgang in de lidstaten. Op deze bijeenkomsten wordt er gesensibiliseerd voor deelname aan Europeana, komt de achterliggende strategie aan bod en worden belangrijke Europese beleidsbeslissingen toegelicht. Richtlijnen in verband met de herziening van de public sector information-richtlijn, verweesde werken, out-of print werken en financieringsmechanismen

¹ Voor meer info: www.enumerate.eu, <http://enumeratedataplatform.digibis.com>

zoals de oproepen in het kader van het CIP-ICT PSP komen er aan bod. Daarnaast wordt het platform ook gebruikt om de lidstaten om financiële bijdrages te vragen om de *funding gap* te dichten.

‘Europeana’ geldt in deze context als een *pars pro toto*, als verzamelnaam voor de acties die de Europese Commissie met betrekking tot digitalisering wil realiseren. ‘Europeana’ bevindt zich hierbij op het kruispunt tussen innovatie en cultuur. De inhoud, aangeleverd door content providers en aggregatoren, bevindt zich bij culturele organisaties, terwijl digitalisering, toegankelijkheid en hergebruik voornamelijk bekeken wordt vanuit de Europese agenda voor innovatie. De financiële aansturing bevindt zich niet voor niets bij het directoraat generaal *Information Society and Media* dat zich, zoals de naam impliceert, richt op de informatiemaatschappij en dus ook de rol van culturele instellingen daarin. Europeana is dan ook een belangrijk initiatief in de realisatie Digitale Agenda voor Europa, met specifieke aandacht voor het economische herstel en het maximaal laten inspelen van burgers en ondernemingen op digitale technologieën. De Digitale Agenda is een prioritaire actie van de Europe 2020-strategie met het oog op slimme, duurzame en inclusieve groei.

Vanaf 2014 hoopt Europeana structureel ondersteund te worden op basis van het Connecting Europe Facility, dat focust op het opzetten van infrastructuur voor nieuwe publieke digitale diensten.

2. Europeana als intermediair tussen meerdere vuren?

Uit bovenstaande blijkt duidelijk dat Europeana in eerste instantie afhankelijk is van de financiering van de Europese Commissie en dus ook met de daarmee verbonden doelstellingen.

Een duiding van het terminologische onderscheid tussen het Europeana bureau en het Europeana ecosysteem is op zijn plaats. Het Europeana bureau opereert vanuit Den Haag en bestaat uit een vijftigtal personen. Met het Europeana ecosysteem wordt de brede context bedoeld waartoe alle relevante Europese projecten en alle geïnteresseerde of op een andere manier betrokken organisaties en personen behoren. Het Europeana Network is opgezet om de diversiteit van het Europeana ecosysteem te vertegenwoordigen. Het Europeana bureau is voor de Europese Commissie de centrale speler maar het maakt deel uit van een breder netwerk waardoor het ruimte moet bieden aan al deze invalshoeken. Dit is niet evident. Slaagt Europeana er in om haar doelstellingen voldoende generiek te definiëren zodanig dat elke speler uit het ecosysteem zich daarin vertegenwoordigd voelt? Het Europeana Network leverde een verdienstelijke poging door volgende doelstelling te omschrijven: *“The Europeana Network is united by a common cultural mission to work together to improve access to Europe’s cultural heritage in balanced and sustainable ways.”*

Deze paper onderzoekt in hoeverre deze doelstelling de theorie in praktijk omzet en welke rol Europeana daarin tot op heden gespeeld heeft. Om informatie hierover in te winnen, werden de leden van het Europeana Vlaanderen Overlegplatform bevroegd. Dit informeel platform werd in 2007 opgericht om de reactie vanuit Vlaanderen op dit Europese initiatief te faciliteren en te stroomlijnen. Dit gebeurt tot op heden door communicatie over het Europese beleid en de betreffende projecten, sensibilisering over de deelname aan Europeana en interactie met Europa.

De vragenlijst werd opgesteld op basis van input vanuit het Europeana Vlaanderen Overlegplatform en vervolgens onder de leden verspreid. Dit leverde twintig reacties op. In de tekst worden bepaalde organisaties met naam genoemd maar gezien bepaalde respondenten verkozen om anoniem te blijven, is dit geen exhaustieve lijst. De antwoorden kwamen onder meer tot stand op basis van de ervaringen uit de projecten ATHENA, Daguerreobase, Digitising Contemporary Art, Enumerate, Europeana Awareness, Europeana Fashion, Europeana Inside, Europeana Libraries, EuropeanaLocal, EUScreen, EUScreenXL, Linked Heritage en Partage Plus.

3. Hoe wordt Europeana in het Vlaamse culturele landschap gepercipieerd?

3.1. Betrokkenheid bij de verschillende dimensies van een uitdijend ecosysteem

Dit onderdeel onderscheidt twee dimensies. Enerzijds beschrijft het de projectmatige context waarin de projectpartner gedurende de duur van het project actief is en waar er een werkrelatie met het Europeana bureau opgebouwd wordt. Daarnaast is er het Europeana ecosysteem, de brede gemeenschap die alle projecten en structuren bevat.

Als projectpartner in Europeana-gerelateerde projecten

Het Europese digitaliseringsbeleid wordt in de praktijk omgezet door Europese projecten die tot nog toe op basis van het Competitiveness and Innovation framework Programme, ICT Policy Support Programme (CIP- ICT PSP) gehonoreerd worden. De Europese Commissie stelt de inhoudelijke focus van dit programma jaarlijks bij en speelt zo in op vragen waar ze een antwoord op geformuleerd wil zien, vanuit een breed gedragen Europees projectconsortium.

Het merendeel van de respondenten namen of nemen als projectpartner actief deel aan Europese projecten.² Binnen deze projecten leveren ze content aan of fungeren ze als technische partner. Deze projecten zijn micro-omgevingen waarbinnen heel wat gerealiseerd kan worden. In de regel is het Europeana bureau zelf ook als partner bij deze projecten betrokken. Er zijn uitzonderingen maar vaak blijft deze deelname wat terughoudend. Dit wellicht uit vrees dat er van Europeana zelf veel werk verwacht wordt, dat ze hun manier van werken moeten aanpassen, of uit vrees voor kritiek. Het is eveneens mogelijk dat degenen die als verbindingspersoon naar projectvergaderingen gedelegeerd worden zich niet als effectieve deelnemers die samenwerking en uitwisseling moeten mogelijk maken zijn, maar enkel als waarnemers en rapporteurs. Voor de meeste respondenten is buiten de contouren van het eigen project de Europeana-dimensie echter weinig zichtbaar.

Door deelname aan dergelijke projecten krijgt de betreffende organisatie op basis van contacten met Europese collega's een ruimer perspectief op de erfgoedsector en worden bepaalde problemen zoals het gebrek aan geld of aan kritische massa in perspectief geplaatst. Toch leeft het gevoel dat andere projectpartners vaak een eigen agenda willen realiseren of voornamelijk voor de subsidiëring deelnemen. Zij wachten dan tot de projectleiding hen aangeeft wat ze moeten doen en dragen verder weinig bij tot het project. Deelname heeft echter enkel zin indien er actief en zonder terughoudendheid meegewerkt wordt. Europeana en aanverwante projecten zijn samenwerkingen waarin iedere partner

² Vele Vlaamse en federale partners zijn betrokken bij deze projecten. Zie de verslagen van het Europeana Vlaanderen Overlegplatform op <http://europeanavlaanderen.wikispaces.com/activiteiten> voor een overzicht.

niet alleen de data, maar ook zijn ervaringen moet delen . Dit vraagt een inspanning, maar daar staat dan ook een subsidie tegenover.

De respondenten wijzen er eveneens op dat de interactie tussen het project en Europeana niet steeds van een leien dakje loopt inzake data-updates. Als er bijvoorbeeld fouten met betrekking tot de publicatie van data gemeld worden, blijft men vaak in het ongewisse over wanneer dat probleem opgelost zal zijn. Ook op technisch vlak kan de relatie belemmerend zijn. Zo worden de technische inspanningen die binnen het project geleverd worden niet optimaal gevalideerd in geval Europeana daar zelf technisch nog niet klaar voor is. De implementatie van het Europeana Datamodel (EDM) gaf aanleiding tot een dergelijke situatie.

Als betrokkene in het Europeana ecosysteem

Op de EuropeanaPro-website wordt het Europeana Network als volgt omschreven: “Het Europeana Network is een open forum voor experts uit heel Europa, van content providers en aggregatoren tot aanbieders van technische, juridische en strategische kennis en de creatieve industrie. Dit forum vertegenwoordigt en weerspiegelt de diversiteit van Europeana en geeft de gelegenheid om haar leden om hun mening te uiten.”³ Om de verschillende invalshoeken beter te vertegenwoordigen werd de eerdere Council of Content Providers and Aggregators (CCPA) uitgebreid tot het Europeana Network.

Zes officers van het Europeana Network zetelen in de Europeana Stichting, de raad van bestuur, om op die manier de stem van het brede netwerk te weerspiegelen. Het Europeana Network heeft de mogelijkheid om Task Forces op te zetten om zo de kennisdeling binnen het netwerk te bevorderen en geïnteresseerden rond concrete problematieken samen oplossingen te laten zoeken.

Afgezien van dit mooie principe is het echter zo dat het Europeana Network nog niet echt als een vereniging van stakeholders geldt. De eenzijdige relatie tussen het Europeana bureau en het Europeana Network wordt door de respondenten benadrukt. Het Europeana Network wordt voornamelijk gebruikt om informatie over de werking van het Europeana bureau te communiceren via rapporten, jaarverslagen en Europese communicaties. Er worden geen of te weinig acties ondernomen om zinvolle samenwerkingen of partnerschappen binnen het Europeana Network te stimuleren. Er wordt vooral top-down gecommuniceerd waardoor de vergaderingen van het Network inhoudelijk niet echt gewicht hebben. Eén respondent geeft aan dat de bijeenkomsten sterk op elkaar beginnen te lijken en daardoor minder interessant worden. Er wordt ook opgemerkt dat native English speakers de boventoon voeren in discussies, wat gezien de lingua franca in de context van Europeana niet echt verbaast.

Ook de transparantie van het mechanisme wordt op de korrel genomen. Zo blijken de Task Forces een besloten groep te zijn, waarvan het moeilijk is om deel uit te maken. Eens betrokken nemen deelnemers aan de Task Forces (ofwel de eerdere werkgroepen in het kader van de CCPA) veeleer een passieve rol in. Dit mogelijk om te observeren wat men binnen een Europeana-context doet, voorstelt en beslist eerder dan vanuit het besef dat men zelf kan meewerken en voor Europeana richtingen bepalen.

Volgens enkele respondenten is Europeana een instelling geworden wiens voornaamste agendapunt het zelfbehoud is. Er is weinig luisterbereidheid voor de noden van de basis. Een opmerking van een nieuwkomer in de Europeana-wereld illustreert dit treffend. “Het is toch

³ <http://pro.europeana.eu/web/guest/network>

vreemd dat ons project niet op de EuropeanaPro-website vermeld wordt?” Terwijl EuropeanaPro als ‘generieke’ website net de doelstelling heeft om alle kennis en data te verzamelen. Het opzetten van overlegstructuren die eerder als excuus dienen wordt eveneens als negatief ervaren.

Door dergelijke initiatieven dreigt Europeana snel aan draagvlak te verliezen. Het gevoel dat Europeana het Network benadert vanuit het eigen belang en zelfbehoud primeert. Als excuus kan men hierbij opwerpen dat de moeizame periode van projectmatige ondersteuning mogelijk noodzaakte om de positieve effecten te benadrukken maar deze effecten liggen niet enkel in de eigen organisatie. Europeana zou een doel moeten zijn en geen middel. Verder bouwend op deze ideologische benadering meent een respondent dat een actieve deelname aan het Europeana Network een morele verplichting is gezien Europeana een samenwerkingsproject zou moeten zijn, en geen top-down initiatief waarin Europa beslist en de deelnemende organisaties de inhoud en het werk leveren. Deze organisaties moeten om die reden kunnen deelnemen in de beslissingen.

3.2. De impact van ‘Europeana’ op de deelnemende organisatie

Heeft deelname aan Europeana-gerelateerde projecten een impact op de projectpartners op het vlak van organisatie- en visieontwikkeling, technische ontwikkeling en zichtbaarheid?

Impact op organisatie- en visieontwikkeling

“Europeana is een lichtend voorbeeld als het gaat om het samenbrengen van cultureel erfgoed uit alle hoeken van Europa. Als zodanig is het zeker een sterke inspiratie geweest voor ons eigen platform “

Door de respondenten wordt een brede waaier aan effecten geduid die de deelname aan Europeana met zich meebrengt:

- Het is een manier om samen te werken met verschillende de (inter)nationale partners en een stimulans om andere Europese projecten op te starten of eraan mee te werken.
- Deelname is een manier om de collectie voor een breder publiek te ontsluiten.
- Het verschaft inzicht in het Europese subsidiekader van (digitaal) cultureel erfgoed. De betrokkenheid in projecten op basis van eContentPlus en nadien CIP-ICT PSP hebben bijvoorbeeld PACKED vzw bewust gemaakt van de bestaande werkprogramma’s waarbinnen de organisatie nadien met de aanvraag voor het project ‘Digitising Contemporary Art’ op ingezet heeft. Ook het mogelijkheden die het zevende kaderprogramma bood, werden daarbij in het oog gehouden.
- Door het projectleiderschap in Digitising Contemporary Art heeft PACKED vzw nuttige praktische informatie opgebouwd in verband met het dagelijkse financiële beheer van een consortium, de afspraken die best kunnen gemaakt worden met Europeana, en diens meer. Hierdoor kan het andere geïnteresseerde organisaties op weg helpen bij interesse voor deelname aan Europeana.
- Het biedt mogelijkheden om Vlaamse erfgoedorganisaties die misschien anders niet aan dergelijke projecten zouden deelnemen, actief te betrekken. Dit wordt gefaciliteerd door de Vlaamse ad hoc reglementering voor tegemoetkoming in de eigen inbreng (matching funds).
- Het zien van andere goede (en soms ook slechte) praktijken, op vlak van projectmanagement en/of het realiseren van concrete projecttaken, leert om niet dezelfde fouten te maken of om voor bepaalde dingen bijzondere aandacht te hebben. Deze ervaringen gelden als bevestiging van de eigen ideeën en genomen beslissingen. Bijsturing is mogelijk aan de hand van een breder ervaringsveld.

- De visieontwikkeling met betrekking tot het hergebruik van de aangemaakte digitale cultureel erfgoeddata wordt via de betrokkenheid in de projecten ook meer uitgebouwd. Ontsluiting via Europeana is daarbij één mogelijkheid, maar ook andere manieren, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheden via educatie moeten in dit verband verder geëxploreerd worden.

Volgende getuigenis onderstreept het feit dat er door de deelname aan een Europeana-gerelateerd project extra personeel (en externe kennis) aangetrokken kon worden dat mee verantwoordelijk was voor het ingang vinden van nieuwe inzichten:

Door deelname aan Europeana Fashion is ons team kunnen uitbreiden, en hebben we intern meer gespecialiseerde medewerkers kunnen aanwerven die de digitale collectie van het MoMu een enorme push forward gegeven hebben op volgende aspecten:

- *Visie / collectiebeleid*
- *Standaardisering / Open metadata / Harmonisering / datamodel*
- *IPR: open cultuur licenties worden dankzij (gradueel) project ingevoerd*
- *Communicatie / Social Media*

Daarnaast wordt ook opgemerkt dat als een organisatie in een projectconsortium stapt, dit middelen genereert maar dat anderzijds de eigen tijdsbesteding ook meer mee onder druk komt te staan.

Toch genereert vernieuwing ook weerstand. Zo gaf een respondent aan dat de extra publiciteit en publicatiemogelijkheid intern tegelijk voor een grotere productie van metadata en een angst tot publiceren aanleiding gaven, gezien de strenge bewoordingen en vrij vage omschrijvingen in de Data Exchange Agreements.

Ook volgende getuigenis geeft aan dat het breed ontsluiten van digitaal materiaal niet noodzakelijk a priori voor de hele organisatie aansluit bij klassieke interne processen:

Het heeft zeer lang geduurd voordat de deelname van onze organisatie aan onze sectorale aggregator intern min of meer bekend werd, en dan nog enkel binnen de betrokken dienst. In het algemeen stonden de archivariissen zeer sceptisch tegenover het project, onder andere omdat het een totaal andere manier was van content toeleveren aan externe klanten dan die we gewoon waren. Bovendien beantwoordde de kwaliteit van het platform en de website niet aan de kwaliteitseisen die wij aan onszelf opleggen als we zelf een digitaal initiatief nemen. Dat vergrootte nog de negatieve perceptie bij enkele archivariissen. Ik heb zelf deze kritiek gecounterd door te stellen dat we de website van onze sectorale aggregator (inclusief eerdere en latere projecten) als een leertraject moesten beschouwen.

Aan het einde van het project heb ik zelf een interne conclusie geschreven over onze deelname. De voornaamste les die aan het management van de betrokken afdeling is meegegeven, is de volgende: in dergelijke projecten is de projectleiding voornamelijk geïnteresseerd in de content die de content provider (CP) kan aanleveren. Eens dat aan de gang is, neemt men nog weinig engagement op om de CP tevreden te houden. Met andere woorden: "take the content and run". Dit zou bij de CP de reactie kunnen ontlokken: "take the money and run". In zo'n scenario heeft iedereen zijn particuliere doelstellingen bereikt, maar is het algemeen belang slecht gediend. En erger nog: dat zou dan weer negatief kunnen afstralen op ons als content provider. Daarom heb ik als advies gegeven: in toekomstige projecten waaraan onze organisatie als content provider deelneemt (en die gaan er zeker komen), moet onze organisatie een duidelijke en belangrijke plaats opeisen in het

projectmanagement en langs die weg haar stempel drukken op (de kwaliteit van) het eindresultaat: "we have to be in the driver's seat.

Impact op technische ontwikkeling

We zijn nog maar eens met de neus op een feit gedrukt dat we al lang kenden: onze database van beschrijvende metadata is erg onhandig in het exporteren van metadata.

Uiteraard heeft dit aspect te maken met de taken die men in Europese projecten opneemt maar het merendeel van de respondenten wijst op het voortschrijdend inzicht inzake het samenbrengen van metadata, verregaande standaardisatie en interoperabiliteit van data en beschrijvingen (oa. via thesauri). Idealiter worden deze verwezenlijkingen geïntegreerd in de interne werkprocessen van deze organisaties.

Een organisatie zoals PACKED vzw neemt in meerdere projecten deel en exploreert daarbij verschillende thema's. Zij beschrijven de meerwaarde op het vlak van technische kennis, meer concreet inzake mapping en export, het bestuderen van goede (of) andere praktijken en procedures, de opbouw van auteursrechtelijke kennis, de betrokkenheid bij de ontwikkeling van nieuwe datamodellen zoals LIDO en Mint en linked open data en terminologie. Al deze ervaringen stromen door naar Vlaanderen via documentatie in CEST⁴ en visievorming in bijvoorbeeld de gebruikersgroep cultureel erfgoed en auteursrecht (GCEA).

Impact op zichtbaarheid

Met een grote unanimité menen alle respondenten dat deelname aan Europeana de zichtbaarheid van de eigen collectie niet verhoogt. Voor de technische partners geldt echter dat de onderzoeks- of technische expertise wel breder gekend geraakt.

Naast zichtbaarheid vanuit het Europeana-portaal wordt er gewezen op de belangrijker wordende rol van de Europeana-API. Deze tool zal ervoor zorgen dat de aanwezige data ook in andere contexten getoond kan worden. Ook de samenwerking met Wikipedia, waarbij edit-a-thons georganiseerd worden met beeldmateriaal uit Europeana Fashion, zal tot een grote visibiliteit leiden.

Daarnaast springen ook de Community Collection Days in het oog die in navolging van het In Flanders Fields museum dit jaar op verschillende plaatsen in Vlaanderen georganiseerd worden. Geïnteresseerden kunnen er met hun WO1-memorabilia terecht om de objecten te laten digitaliseren en de context te laten optekenen. Deze digitale objecten worden vervolgens online ter beschikking gesteld via Europeana.⁵ De Community Collection Days vormen een onderdeel van het Europeana Awareness-project, wat zich op de promotie van Europeana richt.

Andere vormen van impact

Erfgoedplus.be geeft als toonaangevende aggregator in het Vlaamse landschap aan dat deelname aan Europeana geloofwaardigheid met zich meebrengt ten aanzien van de eigen achterban. Dit is een manier om de deelnemers aan een aggregator te overtuigen van de basisvereisten voor kwaliteitsvolle gegevens.

⁴ cultureel erfgoed standaarden toolbox, <http://www.projectcest.be>

⁵ <http://www.europeana1914-1918.eu>

3.3. De impact van 'Europeana' vanuit een beschouwende blik

Oefent Europeana een invloed uit op globale processen waarbij de content providers en aggregatoren betrokken zijn? Steunpunten, academici, expertisecentra, ... spreken zich hieronder uit vanuit hun betrokkenheid uit de evoluties inzake technische evoluties, auteursrechten, de publiek-private samenwerking, de impact van de erfgoedlobby op het Europese beslissingsproces, de internationale en intersectorale dialoog.

Impact op technische ontwikkeling

Europeana zorgt op technisch vlak voor een toenemende standaardisatie en professionalisering. De Europese projecten die data aanleveren aan Europeana brengen technische, inhoudelijke en creatieve partners uit de publieke en private sector samen die elkaar moeilijker op een andere wijze zouden vinden. Europeana speelt hierin dus de rol van katalysator.

Uit de bevraging komen hierbij een drietal bedenkingen naar voor:

Europeana is een belangrijke factor geworden in de discussies over hoe erfgoed beschreven wordt. Door Europeana is het gebruik van DC en XML doorgebroken in de erfgoedsector. Het EDM model beïnvloedt sterk de ontwikkeling van linked data toepassingen in de erfgoedsector. Verschillende aspecten van die ontwikkeling zijn echter weinig duurzaam voor de erfgoedsector omdat ze meestal in functie staan van de organisatie Europeana zelf, en niet in functie van de collecties. Tools en standaarden inzetten voor het eigen zelfbehoud is in principe geen probleem, maar het weegt in de Europeana sfeer heel erg op de ambities en de resultaten van dit programma. De wereld buiten Europeana evolueert immers ook snel.

Gangbare collectiebeheersystemen zijn gericht op het gebruik binnen een instelling om de eigen collectie te beheren. Europeana biedt een perspectief op de uitwisseling van en het samenvoegen met gegevens uit andere bronnen, met het oog op betere toegang en verrijking. Dit perspectief moet nog doorsijpelen naar de ontwikkelaars van de collectiebeheersystemen. Dit proces is stilaan gestart, bijvoorbeeld in een project zoals Europeana Inside.

De technologie voor het semantische web en linked data bestaat al enige tijd, maar wordt gekenmerkt door een groot vertrouwen dat de semantische koppelingen door de techniek kunnen gerealiseerd worden. Door moeilijkheden met de implementatie ervan binnen Europeana begint dat vertrouwen stilaan te veranderen in het besef dat er meer nodig is dan alleen maar techniek. Er is heel wat organisatorisch en inhoudelijk werk nodig om de techniek echt te doen werken. De Europese context laat toe dat op brede schaal kan gedacht en gewerkt worden.

Impact op auteursrecht

Op auteursrechtelijk niveau werkt Europeana een trechter: iedereen die digitale content ontsluit, komt met min of meer dezelfde problematiek rond intellectueel eigendom in aanraking. Zoals het FotoMuseum Antwerpen aangeeft verplicht Europeana instellingen om de denkoefening te maken rond auteursrecht en om te reflecteren over hoe om te gaan met metadata en andere moeilijke dossiers. Het netwerk rond Europeana kan samenwerken om oplossingen aan te reiken.

Het samenbrengen van grote hoeveelheden informatie heeft mee het besef doen rijzen dat vormen van vrije toegang tot en vrij hergebruik van informatie en data noodzakelijk zijn als we het proces van de menselijke kennisontwikkeling willen versnellen. Die vrije toegang botst uiteraard vaak met de meer klassieke vormen van intellectueel eigendom, zoals het auteursrecht. Europeana helpt dat breukvlak meer zichtbaar te maken. Voorlopig worden er echter nog geen oplossingen geboden. Zo is er bijvoorbeeld relatief weinig 'in copyright' content beschikbaar in Europeana. Een respondent geeft aan dat Europeana een sterkere hefboom zou kunnen zijn om het auteursrecht op zich grondig te hervormen. Andere respondenten menen dat dit eveneens vanuit een gebalanceerd kosten/baten-perspectief bekeken moet worden.

De manier waarop Europeana de DEA verplichtend invoerde, heeft in Vlaanderen het debat rond auteursrechten aangezwengeld en lag in zekere zin mee aan de basis van de oprichting van de gebruikersgroep cultureel erfgoed en auteursrecht (GCEA) en het samenwerkingsverband auteursrecht en samenleving (SA&S). Het is een beetje wrang dat deze aandacht er net gekomen is omwille van de in zekere zin ondemocratische manier waarop het beleid rond de DEA gelanceerd werd (zie verder).

Impact op publiek-private samenwerkingen

De druk op publiek-private samenwerkingen wordt groter maar concrete realisaties zijn vooralsnog beperkt. Sommige projecten hebben technische of inhoudelijke vereisten waarvoor slechts een handvol partners in aanmerking komen. In dat geval wordt er graag beroep gedaan op private partners. De individuele projecten zijn bijgevolg voor dergelijke samenwerkingen belangrijker dan Europeana zelf. Dit zou kunnen veranderen als Europeana zich meer op creatief hergebruik zal richten.

Binnen het Europeana Network was er in 2012 veel belangstelling voor deze problematiek in de zin dat er een Task Force voor opgericht werd. De Europeana Network officers volgen de problematiek nog steeds nauwgezet op.

Impact op internationale belangenvertegenwoordiging

De organismen die op internationaal niveau de belangen van de culturele sector als content providers in de context van Europeana vertegenwoordigen zijn momenteel onvoldoende transparant en gedragen. Er is nog te veel versnippering en divergentie tussen de verschillende erfgoedsectoren. Er wordt door meerdere respondenten gesuggereerd dat Europeana op dit vlak een rol zou kunnen opnemen. Een respondent merkt op dat de transformatie van de CCPA naar het Europeana Network in dit opzicht eerder een stap achteruit lijkt, temeer omdat in het Europeana Network nog bijkomende groepen

opgenomen zijn die niet aan een dergelijke belangenvertegenwoordiging kunnen deelnemen, en er misschien ook eerder bij zijn om te observeren of hun eigen belangen niet te veel worden aangetast in Europeana, eerder dan om daadwerkelijk de dialoog aan te gaan.

Er wordt eveneens gesuggereerd dat Europeana als belangenbehartiger van het digitale publieke domein zou moeten optreden en de restricties die er zijn aan zou moeten pakken. Europeana zou zich zo positioneren als lobbymachine voor de promotie van open data, open inhoud en het publieke domein.

Een respondent merkt op dat Europeana eveneens sensibiliserend kan optreden ten aanzien van haar content providers, en bijvoorbeeld de Europeana projecten en dito aggregatoren structureel versterken, indien zij deze rol namens Europeana opnemen. Deze projecten zouden kunnen evolueren naar 'werkingen' en door de Europese Commissie structureel worden verankerd binnen Europeana.

Impact op de internationale dialoog

(Deelname aan) Europeana biedt vooral de gelegenheid om eigen beleid te vergelijken met dat van de bureaus. Te vaak wordt echter nog naar de buurlanden gekeken om die aanpak te kopiëren. Van elkaar leren kan echter veel genuanceerder en gedetailleerder gebeuren. Europeana schept hier een bredere context voor.

Respondenten geven aan dat in plaats van Europeana vooral thematische (aggregatie)projecten een invloed hebben op de internationale dialoog. Zo zorgen EUScreen en EUScreenXL ervoor dat het betreffende internationale netwerk regelmatig samenkomt en zelfs nog uitgebreid wordt, met name met Zuid- en Oost-Europese sectorgenoten. Inspiratie en solidariteit met betrekking tot het oplossen van vaktechnische problemen zijn hiervan wederzijdse positieve effecten.

Ook Europeana Fashion bracht een consortium tot stand van instellingen die rond mode actief zijn. Zelfs vanuit de Verenigde Staten is hiervoor een grote belangstelling. Een belangrijk aspect van dit project is ook dat zowel private archieven (modehuizen) als publieke instellingen (musea, bibliotheken) participeren. Dit zou aanleiding kunnen geven tot een toekomstige publiek- private samenwerking zoals hierboven omschreven.

Impact op de intersectorale dialoog

Data-aggregatie heeft een convergerende werking op de cultureel-erfgoedsector, in bredere zin dan alleen op het vlak van metadata. De digitale dimensie doet de grenzen tussen de sectoren vervagen. Het discours binnen Europeana wordt voorlopig echter nog vooral gedomineerd door de bibliotheeksector, wat niet onlogisch is gezien Europeana vanuit die hoek ontstond als de European Digital Library (EDL). Geleidelijk aan groeit het besef dat andere sectoren een andere terminologie en dito concepten hanteren. Het zal echter nog wel wat tijd en vergaderingen vragen om alle misverstanden uit te klaren en een gezamenlijke taal te ontwikkelen, die door iedereen op dezelfde manier verstaan wordt. Pas dan kan Europeana op kruissnelheid komen.

Door Europeana wordt ook over de eigen muren naar verschillende disciplines gekeken, zo ontstaan onder meer in Vlaanderen interessante gesprekken tussen erfgoed- en kunstorganisaties. De Universiteitsbibliotheek van Gent blikte alvast vooruit naar het toekomstig potentieel van deze intersectorale dialoog. Het Europeana data model (EDM) zal

immers een belangrijke bijdrage leveren tot de samenwerking van erfgoedorganisaties op het vlak van de publicatie van linked data.

Andere vormen van impact

De meest zichtbare doelstelling van Europeana is de toegang op korte termijn (in tegenstelling tot duurzame bewaring). Het initiatief stimuleert samenwerking en het nastreven van standaarden. Hierdoor neemt het besef toe dat kwaliteit van data belangrijk is om de goede toegang en uitwisseling mogelijk te maken. Europeana heeft misschien wel meer impact als proces (het proberen maken van de database) dan als product (de database zelf). Kwaliteit is echter een zeer complex gegeven en de relevante elementen moeten nog bepaald worden.

3.4. De verplichtte ondertekening van de Data Exchange Agreements

De data exchange agreements (DEA) beschrijven de wijze waarop metadata door content providers en aggregatoren via Europeana voor hergebruik ter beschikking gesteld wordt. De DEA ondersteunt het open gebruik van metadata (onder een Creative Commons licentie CC0) waarbij de attributie van de aanleverende instantie niet voorzien is. Hoewel er een jarenlange consultatie van verschillende stakeholders voorafging aan het feit dat Europeana de DEA aannam en verplichtend maakte voor alle content providers primeert het gevoel dat deze beslissing op een minder democratische manier genomen werd en veelal ingegeven werd door een eis die de Europese Commissie als belangrijke ondersteunende partner verwezenlijkt wilde zien.

Het verplichtend invoeren van de DEA had een weerslag op het engagement van verschillende content providers, ook al worden de basisbeginselen voor het samenbrengen van gegevens uit verscheidene bronnen en ter beschikking te stellen via internet niet gewijzigd. Door ondertekening van de DEA te verplichten zorgde Europeana ervoor dat bepaalde principes daaromtrent extreem uitvergroet worden, en deze principes waren in verschillende gevallen nieuw voor het meer traditionele gangbare discours in de cultureel-erfgoedsector. In combinatie met het feit dat er op dat moment geen goede voorbeelden voorhanden waren van dergelijke manieren van hergebruik, leidde dit tot weerstand, die gekanaliseerd werd via de adviezen van juridische adviesconsortia zoals het Samenwerkingsverband Auteursrecht en Samenleving (SA&S).

Bij de overgrote meerderheid van de respondenten leidde deze verplichting ertoe de aangeleverde metadata te beperken tot formele metadata. Meestal weerklinkt de argumentatie dat beschrijvingen vaak het resultaat zijn van onderzoek en bijgevolg een belangrijke investering zijn van de aanleverende instellingen.

Het Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium geeft bijvoorbeeld aan dat het voortbestaan van de instelling gedeeltelijk afhangt van de zichtbaarheid en de erkenning van het geleverde werk. Gezien de ondertekening van de DEA geen attributie toelaat van de aanleverende instelling – Europeana is eerder geïnteresseerd in de vindbaarheid dan in rijke metadata- is de link met de aanleverende instelling niet gegarandeerd. Bepaalde respondenten zien er echter minder problemen in om alle metadata aan te leveren, zij het na screening op gevoelige (vb. financiële) gegevens.

Een argument dat in deze discussie belangrijk is, en dat geldt ook voor de herziening van de Europese richtlijn rond public sector information (PSI) waarbij musea en archieven als door

de overheid gefinancierde instellingen onder het toepassingsgebied van de richtlijn vallen, is het feit dat de controle op het hergebruik en de link met de eigen instelling wegvalt. De herziening van de richtlijn stipuleert dat deze instellingen steeds op vraag van derden hun data ter beschikking moeten stellen, ook voor commercieel gebruik. De discussie over de hoogte van een gepaste vergoeding loopt op het moment van schrijven nog.

Ook al wordt er aangegeven dat het vrij ter beschikking stellen een heel goede maatregel zou kunnen zijn mits er ook rekening gehouden wordt met de overlevingskans van de aanleverende instellingen in een gecommmercialiseerd landschap en dalende overheidssteun, leven er vooral vragen over de praktische uitwerking, meer bepaald de return en de werklust voor de aanleverende instellingen en over wat er precies met het lokale erfgoed zal gebeuren, wat voornamelijk via de bijdrage van vrijwilligers tot stand komt.

4. Conclusie: Neemt Europeana een terechte monopoliepositie in?

Gezien de Europese Commissie Europeana als de centrale speler in haar digitaliseringsbeleid benoemd heeft, kan er terecht opgemerkt worden dat Europeana de voor digitalisering geormerkte Europese subsidies monopoliseert. De meningen zijn hierover verdeeld. Aan de ene kant is deze centralisatie goed en terecht. Europa is immers niet verantwoordelijk om iedereen die dit wil een eigen digitaliseringsproject te laten uitvoeren. Wel moet Europa het kader scheppen om de dingen op mekaar te laten afstemmen en om tot een gemeenschappelijke visie te laten komen. De Europese Commissie heeft de Europeana-aanpak gekozen om dat te verwezenlijken. Deze visie dient echter wel in te houden dat Europeana flexibel en voldoende open moet zijn voor andere visies en oplossingen, en dat het mogelijk moet zijn deze te ontwikkelen in synergie met de richtingen die Europeana zelf ontwikkelt. Europeana moet de middelen krijgen en dit mogelijk maken vanuit een open beleidsvisie.

Ondanks de gehoorde kritiek werken de middelen die langs die weg de sector bereiken wel vrij stimulerend op het gebied van de digitalisatie en de openstelling via uniforme standaarden. De premisse die hierbij van tel is, is dat deze invloed voornamelijk positief beschouwd wordt, als een organisatie als projectpartner deel kan uitmaken van een gesubsidieerd Europeana-gerelateerd project. Deze projecten komen enkel tot stand in antwoord op de jaarlijkse oproepen die de Europese Commissie lanceert: de thema's waarop ingetekend kan worden zijn in evolutie en er is een onderlinge concurrentie tussen de projecten. Deze benadering houdt bijgevolg een beperking in op technisch of inhoudelijk vlak waardoor verschillende elementen niet aan bod kunnen komen. Het feit dat vele Europese wetenschappelijke bibliotheken zich bij de European Library moesten aansluiten in functie van de Europeana Libraries-aanvraag, illustreert dit.

Door de ad hoc reglementering om tegemoet te komen in de matching funds die het agentschap Kunsten en Erfgoed sinds 2010 ondersteunt en wat in het Cultureel-erfgoeddecreet van 2012 als onderdeel van de projectsubsidies opgenomen is, werden een aantal structureel gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties gestimuleerd om aan dergelijke projecten deel te nemen. Het gaat om het Designmuseum Gent (Partage Plus), FotoMuseum Antwerpen (Daguerreobase), ModeMuseum Antwerpen (Europeana Fashion) en PACKED vzw (Digitising Contemporary Art, Linked Heritage en Athena Plus). Op basis van deze bevraging is deze ondersteuning zinvol omdat de deelname aan Europeana-gerelateerde projecten belangrijke interne processen in gang zet en de instellingen antwoorden laat formuleren op toekomstgerichte vragen die relevant zijn in het bepalen van de rol van de cultureel-erfgoedorganisaties in de informatiemaatschappij. In die zin vervult

Europeana systeem, dat de basis biedt voor dergelijke projecten, de doelstelling die de Europese Commissie hiermee voor ogen heeft.

Wat door de respondenten minder geapprecieerd wordt is de mate waarop Europeana op zelfbehoud en de eigen organisatie gefocust is, zowel op technisch en communicatief vlak als op het inspraak verlenen aan de diverse groep aan stakeholders. Transparantie in de besluitvorming zou een belangrijk werkpunt moeten zijn, zoals Designmuseum Gent en BIBnet terecht opmerken.

Volgend citaat van PACKED vzw illustreert het overheersende gevoel treffend:

Laatst verstuurde Europeana via een mailinglist een oproep om steun te betuigen aan protest tegen een mogelijke stopzetting van de Europeana financiering. Men koos ervoor om in deze oproep de eigen bedreigde financiering an sich centraal te stellen, terwijl men in de oproep ook de bedreigde projectfondsen voor het brede 'veld' centraal had kunnen stellen (dus niet enkel de subsidies voor Europeana zelf maar ook die eraan gelinkt zijn). Een dergelijke aanpak versterkt in het 'veld' de indruk dat Europeana bureau vooral bezig is met het eigen behoud. Om dit te vermijden had het Europeana bureau, als de sleutelspeler in het Europese digitaliseringslandschap, kunnen kiezen voor een aanpak die zich meer richt op de ondersteuning van het behoud van het brede 'veld'. Het Europeana bureau lijkt soms te vergeten dat Europeana niet enkel de financiële steun van de Europese Commissie nodig heeft om haar rol ten volle te vervullen, maar ook de medewerking en de content van het brede 'veld'. Het evenwicht hierin lijkt regelmatig zoek te zijn.

Zonder deze kritiek onder de tafel te willen vegen, dient er toch opgemerkt dat Europeana tot nog toe enkel via een projectmatige aanpak, zoals vermeld steeds op basis van het CIP-ICT PSP, tot stand kwam. Aan de ene kant creëerde dit een rijk landschap met verschillende dimensies maar waarbij de coördinatie niet steeds op een transparante manier verliep. Daarbij kwam ook dat het zoeken naar middelen om de eigen inbreng te voorzien voor projecten waarbij het Europeana bureau als partner betrokken was, ook vaak een minder constructief signaal gaf, dit zowel naar de projecten als naar de lidstaten via de MSEG. Op het moment van schrijven is er nog geen duidelijke beslissing over de Connecting Europe Facility, de infrastructuur voor nieuwe publieke diensten, waar Europeana een structureel onderdeel van zou moeten worden. Als deze opzet gerealiseerd wordt, opent deze structurele ondersteuning mogelijk nieuwe perspectieven.

In dat kader zou Europeana kunnen inspelen op enkele verwachtingen:

Het Europeana Network zou kunnen omgevormd worden tot een echte Algemene Vergadering. Immers zijn het alle content providers en aggregatoren samen die Europeana maken tot wat het is. Misschien is het tijd voor de grote instellingen zoals koninklijke bibliotheken, nationale archieven, ... om een breed perspectief voor ogen te houden en zich niet enkel op de eigen noden te focussen. Dit zou de richting moeten zijn waarin de Europeana Stichting evolueert.

BIBnet is vragende partij voor een actiever beleid ten aanzien van het openbaar bibliotheeknetwerk waaronder het faciliteren van een actueel aanbod en het actualiseren van een erfgoedaanbod. Om dit laatste te realiseren is er nood aan een luider stem op vlak van auteursrechtenhervorming om het cultureel erfgoed breed ter beschikking te stellen en zou de intersectorale dialoog en intersectorale projecten aangemoedigd moeten worden. Europeana zou hierop in kunnen spelen. Een specifieke invalshoek die in de bevraging gesuggereerd wordt, is dat Europeana meer als belangenverdediger van het culturele veld

moet optreden en minder de commerciële richting moet uitgaan als zagezegde motor van de culturele industrie. De concrete praktijk heeft de laatste jaren echter uitgewezen dat dit een moeilijke balans is.

Ook op het vlak van zichtbaarheid worden er bepaalde verwachtingen gesteld. Europeana is alleen zichtbaar door projecten, maar is anders afwezig in communicatie naar een breed publiek. De communicatie beperkt zich tot mensen die al bekend zijn met Europeana, al vormen de community collection days en de edit-a-thons daar mogelijk een uitzondering op. Buiten het erfgoedveld is Europeana weinig zichtbaar. Communicatie en interactie met het grote publiek zou eveneens relevant zijn.